

Oden och runorna.

En uppsats om runornas magiska betydelse i nordisk mytologi.

1.0 Inledning

Ämnet för föreliggande uppsats är runorna och deras specifika förhållande till asaguden Oden. Runor har alltid fascinerat människor. Inte minst lekmän har dragits till runornas mytiska historia. Att runor allt sedan vikingatid har förknippats med magi och mystik har på intet sätt gjort utgångsläget för runornas popularitet mindre. Under 1800-talets romantiskt präglade litteratur finner man många kopplingar till nordisk mytologi. Inte minst runkonsten (och det fornnordiska språket över huvudtaget) betraktades som hjältarnas magiska kunskapsverktyg. Att man inte kunde dechifrera all den text som runstenarna innehöll gjorde runorna än mer "attraktiva", sett ur det romantiskt-fosterländska synsättet. Runskrifterna döljer ännu många hemligheter även för våra samtida runforskare. Att dra paralleller mellan asaguden Oden och själva runkonsten är inte det minsta egendomligt. Enligt den yngre Eddan, det nordiska verk där man finner de kända poetiska verserna om nordisk mytologi, återfinns bland annat myten om hur Oden fick den viktiga kunskapen om runkonsten. Runorna är enligt myten också starkt förknippade med magi. Den som hade kunskapen att hantera språket var under svensk forntid i allra högsta grad förknippad med stor vishet, då all (magisk) kunskap kunde nås om man behärskade runskriften. Att ordet *runa* betyder 'hemlighet', 'lönnlig visdom' eller 'hemlig viskning'¹ ger också en antydning om dess bruk inom magin.

1.1 Målsättning och syfte

Mycket av den litteratur som finns berörande runor, dess magi och kopplingar till Oden är i hög grad tolkningar av de gamla texterna (Eddan), runstenarna och övriga ting med runinskrifter. Då dessa texter oftast är rena minnesmärken av avlidna släktingar kan det vara svårt att finna kopplingar till magin. Trots detta finner man att många runinskrifter i allra högsta grad innehåller passager med svårtydda budskap, "magiska" standardformler och mytologiska anspelningar. Det finns ett antal exempel på att runristaren nedtecknat magiskt förstärkande runtecken på runstenens sidohäll. Detta tolkas som att runristaren ville ge den avlidne kraft i dödsriket. En annan tolkning kan vara att ristaren ville hålla den döde på plats,

¹Se t.ex. Ström, s. 230.

det vill säga att den avlidne inte kunde orsaka de levande någon skada. Ofta var dessa "skyddsrunor" ristade med andra runtecken; mer svårtydda sådana.²

Uppsatsen bygger alltså på litterära källor av mytologisk karaktär. Vad jag främst intresserat mig för är *hur* runor förknippades med magi. Ytterligare en utgångspunkt har varit att försöka visa sambandet mellan Oden och runornas magiska kraft i belysning av de nordiska myterna i Eddan.

De problemställningar jag söker svar på är som följer:

- Vilket historiskt ursprung har runskriften? Vilken utveckling har runskriften genomgått?
- Vilken magisk kraft hade runorna, enligt mytologin? (Eddan, tolkad och kommenterad av olika författare, används här som referens.)
- Hur förknippas Oden med runorna? Vilken var Odens roll som magiker och "runmästare"?

1.2 Kommentarer till källmaterialet

Den litteratur som jag använt mig av vid författandet av denna uppsats är främst fackböcker med mytologiskt stoff. Folke Ströms bok, *Nordisk hedendom*, är en utmärkt introduktion till ämnet. I Ströms litteraturlista fann jag också en bok skriven av Sigurd Agrell kallad *Senantik mysteriereligion och nordisk runmagi*. Boken behandlar bl.a. runorna ur religiösa infallsvinklar och runornas magiska karaktär enligt den nordiska mytologin. Efter enträget försök lyckades jag dessvärre inte finna denna bok. I den nyutkomna boken, *Spåren av kungens män*, av Maja Hagerman använde jag mig också av ett litet stycke om Oden som runmästare. Klassikern av Anders Bæksted, *Nordiska gudar och hjältar*, hade naturligtvis också sin givna plats i referenslistan. Som skönlitterär källa har jag använt Eddan i två versioner, olika tolkningar och kommentarer av Åke Ohlmark och Björn Collinder. Diverse litteraturhistoriska verk märks också i referenslistan. Dessa har nyttjats främst för att få en uppfattning av edda-texterna och deras ursprung. Vid färdigställandet av denna uppsats fick jag, trots relativt omfattande litteratursökningar, nys om ett antal böcker som jag kunnat

²Ibid., s. 231.

haft användning för. Kanske lämpar sig dessa för en senare undersökning av ett mer avgränsat område.

2.0 Runornas ursprung: en bakgrund

”Uppkomsten av den äldsta nordiska skriften, runorna, förlorar sig i dunklet kring början av vår tideräkning.”³ Detta konstaterande gäller de facto än i dag. Man vet inte med säkerhet hur och när runorna uppkommit. Tanken på detta ger ytterligare kraft åt tanken på det mytiska ursprunget.

Den förhärskande teorin gör gällande att runraden skulle ha uppkommit omkring Kr.f. bland goterna, det östgermanska folk som anses ha utvandrat från Skandinavien till ett område strax norr om Svarta havet. Runraden skall ha varit baserad på grekisk kursivskrift med influenser från latinsk skrift. Runskriften skall ha nått Norden ca. 200 e.Kr. Den dominerande teorin säger oss att germanerna lärt sig runskriften av romarna. Germanerna anpassade dock både skrivtecken och ordningsföljden i alfabetet efter eget behov. Man har dessvärre bara funnit ett försvinnande litet antal texter som kan klassas som forngermansk ”runlitteratur”. Det kan alltså vara på sin plats att påpeka att några vittgående hypoteser om runornas kulturhistoriska ursprung är svår att göra. Likaså är det svårt att finna fakta om de eventuella gemensamma mytologiska föreställningar som kan ha länkat samman användare av denna forngermanska runrad; trots att germanerna ändrade runorna efter eget tycke, så bör det mytiska arvet till en början varit densamma som hos upphovskulturen.

Ytterligare en teori om runradens uppkomst har förts fram. Denna gör gällande att runskriften skulle ha uppkommit strax efter Kristi födelse. Den geografiska positionen skulle ha varit någonstans i det keltiska gränsområdet mellan romerskt och germanskt kulturområde. De etruskiska och latinska alfabetena skulle ha varit normgivande för denna runrad.⁴

³Citatet hämtat från Epoker och diktare 1, s. 217.

⁴Epoker och diktare 1, s. 217 f. För uppgiften om germanernas anpassning av alfabetet se Bæksted, s. 16.

2.1 Runornas utveckling i Norden

Trots teorierna om runornas ursprung kan man med någorlunda säkerhet säga att runinskrifter först börjar uppträda på nordiskt område omkring 200 e.Kr., alltså så tidigt som under romersk järnålder. De första runinskrifterna var gjorda med den s.k. äldre runraden, vilken omfattade 24 olika tecken. Denna äldre runrad kallas även för den samgermanska runraden eller *futharken*. Denna ursprungliga runrad kom först till Danmark. Under 700-talet ersattes den äldre runraden av en förenklad runrad bestående av 16 tecken, även kallad *den yngre nordiska futharken*. Denna förenklade runrad var den typ som också vann störst terräng längre norrut i Skandinavien. Efterhand utvecklades också specifika variantformer av de olika runtecknen.⁵

Runraden anses till en början ha varit avsedd för inskrifter i trä. De för runorna så typiskt raka och vinklade strecken anses tyda på just denna användning. Att beteckningen för bokstav var ” ’stav’ ristad på bok(trä)” utgör också ett tydligt bevis på att runorna till en början var avsedda att ristas på just trä. Det vi främst förknippar runorna med är ju annars steninskriftnar, runstenar. Dessa finns i tusental i Danmark, Norge och Sverige. Det är under 1000-talet som runstenar börjar förekomma i riktigt stor omfattning. För Sveriges vidkommande är runstenarna särskilt rikt förekommande i de mellansvenska landskapen. Man räknar med att det bara i Sverige förekommer långt mer än 2000 runinskrifter.⁶

2.2 Vad användes runskriften till?

Inskriptioner med runor har i huvudsak bestått av korta (ofta av mytologisk och magisk karaktär) notiser om en avliden släkting och hans bedrifter, kanske också med någon uppgift om personens släktskap med runristaren o.s.v. Det som gör runinskriftnar så intressanta (förutom deras mytologiska innehåll) är att de i många fall också ger oss en inblick i vikingatidens kultur. Runinristningarna beskriver ofta vikingarnas långväga färder till främmande länder. Främmande ortnamn är den främsta vittnesbörden för detta. Namn som Gårdarrike (Ryssland) och Miklagård (Konstantinopel) ger en bild av ett resande folk.⁷

⁵Epoker och diktare 1, s. 217 f.

⁶Ibid.

När kristendomen införs ändras också runinskriftionerna karaktär. Man kan märka att inristningarna, delvis under kristet inflytande, alltmer blir till minnesinskrifter till ära för avlidna hövdingar och storbönder. Man kan också notera att i och med kristendomens införande i vårt land så blandades delvis de gamla mytologiska föreställningarna med de nya kristna värderingarna. Detta förstärker de historiska belägg för att kristendomen inte infördes utan stort motstånd. Inte minst det faktum att runorna i sig alltid varit intimt förknippade med hela den nordiska mytologin visar att det fornnordiska arvet inte gått spårlöst förbi.⁸ Runskriften levde kvar i Sverige långt efter det att kristendomen införts. Dock skrevs inte längre heroiska minnesrunor utan istället användes runorna till att t.ex. skriva affärsbrev etc. Så sent som 1800-talet användes fortfarande s.k. runkalendrar på olika platser i Sverige.⁹

3.0 Oden och runorna

Det finns bland Eddans dikter två huvudsakliga varianter på hur runorna nådde folket. Den ena av dessa återfinns i dikten *Rígsþula* (nedskrivna på 1200-talet), och handlar om hur guden Rig lär ut runkonsten till den hövdingason som senare blir stamfader till den förste konungen. I ett senare skede av dikten får man också veta att dessa runor var tänkta som "livräddningsrunor" och "långlivsrunor". Dessa runor var enligt myten magiska tecken som hjälpte den kungliga ätten att förvärva den särskilda livskraft just kungaätten ansågs besitta.¹⁰ Den andra varianten av runornas "nedkomst" till folket återfinns i Edda-dikten *Hávamál*:

"Ej bröd jag fick, ej bragtes mig horn
där nedåt jag spejade spänt,
men runsång jag upptog med ropande röst
och föll så på fältet ned."¹¹

⁷Se t.ex. Den svenska litteraturen 1, s.21 f. För främmande ortnamn se Epoker och diktare 1, s. 218.

⁸För uppgifter om kristendomens ökande inflytande se Ström, s. 241 ff.

⁹Den svenska litteraturen 1, s. 21.

¹⁰För litterära fakta om *Rígsþula* se Den svenska litteraturen 1, s.21. *Rígsþula* återfinns bäst översatt i Ohlmark, s. 179 (strofer 26-48).

¹¹Citatet är hämtat ur Ohlmark, s. 89 (strof 139). Berättelsen om Odens förvärvande av runorna kallas för *Rúnatal* (förf. anm.).

Dikten berättar om hur guden Oden på egen hand förvärvar runornas konst genom att hänga på världsträdet Yggdrasil i nio nätter. I samma dikt berättas vidare: ”Trollsånger nio träget mig lärde [...]”.¹²

Av detta kan man dra slutsatsen att runorna också användes i magiska syften. Att döma av dikten var runorna inte heller till för den stora massan av folket. Det var bara ett fåtal invigda som fick lära sig att behärska denna ädla konst. Man kan i de isländska sagorna kan uttyda att kunskapen om runristning gått i arv från far till son i vissa hövdingafamiljer.¹³ Det som pekar på detta är det gåtfulla och mytiska språk som ofta används i runristningar. Det som verkligen betydde något (och som i hög grad förknippas med både språket självt och i allra högsta grad runorna) var huruvida man var vis eller ovis.¹⁴ Den ovis kunde aldrig förstå sig på runkonsten:

”En fjortonde kan jag om för folket i sal
jag gudarnas tal skall tälja:
om asar och alver allt jag vet,
som ingen ovis anar”¹⁵

3.1 Sambandet mellan döden och visheten

Odens position som den ledande mästaren i runkonst går inte heller att ta miste på. Stroferna i Hávamál berättar om att Oden efter att ha hängt i världsträdet i nio nätter lär sig den magiska runkonsten. Det intressanta i myten är att man kan utläsa det faktum att Oden vinner kunskapen om runorna genom stort lidande. Han var sårad av ett spjut och fick ingen mat eller dryck. Trots detta verkar priset vara värt att betala med tanke på den oerhörda makt kunskapen om runorna medför. Tanken på att döden och smärtan förknippas med visdom gör sig tydligt gällande.¹⁶

Odens framtoning i myter och tro har alltid varit starkt förknippad med både visdom och död. Oden gick bl.a. under namnen *Hangatýr* (”de hängdas gud”) och *galga valdr* (”galgens herre”). Det är ett utmärkande drag för det fornnordiska tänkandet att alltid förknippa

¹²Citatet är hämtat ur Ohlmark, s. 89 (strof 140). ”Trollsånger” är kursiverat av mig!

¹³Den svenska litteraturen 1, s. 21.

¹⁴För uppgiften om runkonsten som främst behärskades av ett fåtal utvalda se Hagerman, s. 50-51. Oden som ”de utvaldas” gud står att läsa om i Bæksted, s. 83 ff.

¹⁵Citatet är hämtat ur Ohlmark, s. 92 (strof 159).

kunskapen med smärtan, lidandet och döden. Detta tänkande speglar också det intima förbundet mellan runor och magi. Det rör sig alltså inte om någon vanlig kunskap, som kunde införskaffas på det ordinära sättet. Runornas kunskap hade ett verkligt värde. Den som behärskade runkonsten kunde också tyda svaren på mänsklighetens stora frågor. Världens uppkomst och öde och naturens ordning var frågor som endast den runinvigde kunde ge svar på. Att Oden, enligt myterna, lämnat sitt ena öga i pant i Mimers brunn (belägen vid foten av Yggdrasil) är ytterligare ett tecken på sambandet mellan döden och kunskapen. Enligt nordisk mytologi är nämligen enögdhet eller blindhet kännetecknen på de som återvänt från dödsriket. Återigen: dödsrikets smärtor var Odens nyckel till kunskapen om runorna.¹⁷

4.0 Runornas magi

I en svensk litteraturhistoria står att läsa följande: "Mycket tyder på att runorna står i en ursprunglig förbindelse med magi och poetisk besvärjelse."¹⁸ Varifrån härstammar denna mytologiska uppfattning och tro på att runorna besitter en magisk kraft? Som tidigare nämnts betraktades den som behärskade språket och runkonsten med ett stort mått av respekt. Förvärvandet av denna runkunskap hade, enligt muntlig tradition, absolut inget med etik och moral att göra. I den fornnordiska muntliga traditionen berättades det inte om sådana ting som ont och gott. Dessa anekdoter handlade istället om mer handfasta ting som ära, död och hjältar vars heroiska liv prisades och beundrades.¹⁹ När Oden stjal det beryktade diktarmjödets (Odrörers) i jättarnas land så gör han det i syfte att erövra vältalighetens och diktandets svåra konst. Oden har dock inga etiska betänkligheter när han gör detta:

"Ringed hade ju Have svurit,
vem litar nu på hans löften?
Från Suttung tog han svikligen drycken
och lämnade Gunnlöd att gråta."²⁰

¹⁶Ström, s. 111 ff. Om Odens plågor för att erövra runkonsten står att läsa i ex.vis Collinder, s. 70 (strof 139-140).

¹⁷Ibid., s. 111 ff.

¹⁸Citatet är hämtat ur Epoker och diktare 1, s. 217.

¹⁹Hagerman, s. 48.

²⁰Citatet hämtat ur Collinder, s. 65 (strof 110). Med namnet "Have" åsyftas här Oden (förf. anm.).

Slutsatsen bör bli att vishet och magiska kunskaper inte på något sätt innebär att personen som besitter dessa kunskaper nödvändigtvis är en moraliskt högstående person. Dessutom bör tilläggas att moralen då inte var densamma som i nutid; samhället hade en mer "brutal" prägel.

Skriften och runkonsten har på det hela taget spår av magi och mystik. Runorna var ju också, enligt myten, inte vilka skrivtecken som helst. Det var ju Oden själv som förvärvat kunskapen genom att utstå mycket smärta och lidande. Själva ordet *runa* betyder egentligen "hemlighet", "hemlig kunskap" eller "lönnlig visdom". Detta säger oss också en del av runornas betydelse och karaktären de hade under nordisk forntid. Enligt myten var ju runorna också av gudomlig härkomst. De i konsten invigda ristade också runorna i en subjektiv, jag-betonad form. Att kunna rista runor var något som var förbundet en krets av magiker och lärda. De inskrifter man finner på runstenar har ofta en skyddande och magisk karaktär.²¹ På Björketorpstenen i Blekinge står att läsa följande:

"Mäktiga runors hemlighet dolde jag här, kraftfulla runor. Den som bryter detta minnesmärke skall ständigt plågas av 'arghet' (ergi). Svekfull död skall träffa honom. Jag spår fördärv."²²

Texter av denna typ är vanligt förekommande bland runinskrifterna i Norden. Runristaren framträder här som en slags spåman, med kunskaper om framtiden och vad den har i sitt sköte för den som inte tar runristarens varningar på största allvar. Det mystiska och gåtfulla användes, enligt forskare, i forntiden för att ge en bild av en vis magiker som stod över andra i fråga om kunskap²³

4.1 Runornas individuella magiska kraft

Fakta som ytterligare ger grund åt att magin runorna representerade verkligen betydde mycket för forntidens nordbor är att varje tecken i runalfabetet hade sitt särskilda namn och sin specifika innebörd och kraft. I tidiga runinskriptioner har man ibland funnit ett och samma runtecken upprepat en mängd gånger efter vartannat. Man har förmodat att detta gjorts som en magisk akt. Eftersom varje tecken hade olika symbolvärden kunde ett speciellt

²¹Ström, s. 230 f.

²²Citatet från Björketorpstenen (S. B. F. Janssons tolkning) hämtat ur Ström, s. 231.

²³Hagerman, s. 51.

tecken också framkalla en önskad magisk kraft. Runan/bokstaven *f* ansågs exempelvis stå för "fä" (egendom, ägodelar), runan *u* stod för "ur" (oxe), *þ*-runan symboliserade "turs" (troll, demon) o.s.v. Enligt mytologin kunde varje enskild runas kraft frigöras och användas i olika syften när den runinvigde så ville.²⁴

4.2 Talmagi

En teori som långt ifrån alla runforskare är ense om är den om runornas användning i s.k. talmagi. Forskare som Magnus Olsen, Sigurd Agrell och Hugo Pipping har hävdat att runristarna eftersträvat bestämda talkombinationer i förhållande till varandra för att förstärka runinskrifternas magiska kraft och makt. De olika runorna skulle enligt denna hypotes ha svarat mot ett visst bestämt talvärde. För runristaren var alltså runinskriftioner inte enbart en viktig text utan också en kombination av siffror, siffror med vars hjälp runornas magiska kraft kunde få en förstärkt användning. Den främste kritikern till dessa teorier är den danske runexperten Anders Bæksted. Enligt honom, och andra, behöver runorna inte bestå av talkombinationer utan kan istället vara lönnrunor eller chifferrunor.²⁵ Chifferrunor behöver inte alls bestå av inbördes talordning utan helt enkelt bara vara runor skrivna i kod, runor som i och för sig kunde ha ristats i magiska syften.

4.3 Oden som magiker och runmästare

"Detta är fullrönt: frågar du om runor
ristade i makternas råd
och färgade i rött av *den främste bland vismän*
då är det tryggast att tuga."²⁶

Strofen ovan är hämtad ur dikten Hávamál. Versen ger en tydlig bild av att oden ser sig själv som mästare och upphovsman till runkonsten. Oden kallar sig själv för "den främste bland vismän". En annan benämning som förekommer ganska frekvent är "den mäktige tulen". Ordet "þulr" betecknar, enligt Folke Ström, en "sakral värdighet". Denna sakrala värdighet skulle ligga i att Oden var förvaltare av "det kultiska ordet, den sakrala handlingens verbala element". Att runorna har en magisk innebörd skall verbet þylia stå för. Verbet betyder

²⁴Ström, s. 232-233. Se även Epoker och diktare 1, s. 219.

²⁵Ström, s. 233.

²⁶Citatet hämtat ur Collinder, s. 61 (strof 79). Kursiveringen gjord av mig!

”mumla” eller ”viska”.²⁷ Här kan paralleller dras till innebörden av ordet *runa*, som ju också anses betyda ”hemlig viskning”. Att Oden genom smärtsam insikt i runkonsten fått epitetet ”runmästare” är knappast egendomligt. Andra behärskade också runristningen, men det fanns bara en som visste runornas sanna inneboende kraft och betydelse, enligt nordisk mytologi och det var asaguden Oden.

5.0 Resultat och slutsatser

Avsikten med denna uppsats har varit att på ett konkret sätt försöka förmedla en bild av runornas magiska betydelse och runkonstens intima förhållande till Oden. Huruvida denna föresats lyckats överlåter jag åt andra att bedöma. Vid uppsatsens färdigställande märktes dock att den okomplicerade bild jag haft blivit allt mer invecklad under författandet av denna uppsats. Runornas magiska roll i det forntida nordiska samhället kan inte underskattas. Till sist är det då dags att besvara de huvudfrågor som jag ställde inledningsvis i uppsatsen.

Runskriftens historiska ursprung förläggs enligt forskarna till Svarta havet omkring Kristi födelse. Omkring år 200 e.Kr. kom runtecknen till Norden. Den mest etablerade teorin om hur runorna nådde Norden säger oss att nordborna lärde sig att teckna runor av romarna. Alfabetet skulle varit baserad på s.k. grekisk kursivskrift med vissa romerska språkinfluenser. Ytterligare en teori gör gällande att de ”upptäckte” runorna i ett keltiskt gränsområde mellan romerskt och germanskt kulturområde. De etruskiska och romerska alfabetena bör, enligt denna teori, varit normgivande. Den förstnämnda teorin är alltså den dominerande, och den mest vetenskapligt sannolika. Först nådde runskriften Danmark för att därefter färdas geografiskt norrut. Runorna har alltsedan de skapades genomgått vissa förändringar. Den främsta av dessa är att nordborna övertog de romerska alfabetsnormerna, men ändrade tecken och följde efter eget behag. Ytterligare en viktig förändring var att man förenklade den tidigaste 24-radiga runraden till att bli ett alfabet med endast 16 tecken.

Den magiska kraft som runorna enligt myten skall ha besuttit kan inte nog betonas. Odens roll som runmästare och magiker är i detta samband också omöjligt att ignorera. Oden

²⁷Ström, s. 117.

genomled svåra smärtor och uthärdanden för att få insikt i den svåra (och för ett fåtal invigda) runkonsten. Med hjälp av varje runas individuella kraft (varje runa står för en specifik magisk kraft) kunde runristaren få gudarna att vara nådiga mot den avlidne. Runinskriptionerna är ofta skrivna i en mystisk och magisk form. Den oinvigde kan bara ana sig till runkodernas egentliga betydelse.

Slutligen: ett intressant uppslag för en kommande uppsats kunde vara att analysera teorierna kring den s.k. talmagin, d.v.s. att en bestämd runa motsvarar ett bestämt tal (1,2,3 etcetera). Dessa bestämda tal kunde, enligt förespråkare för teorin (bl.a. Sigurd Agrell, Magnus Olsen och Hugo Pipping) förstärka runinskriftens magiska kraft. Den främste kritikern till dessa hypoteser är dansken Anders Bæksted. Analyser av det som talar för-och-emot dessa teorier kanske kunde belysa ämnet mer sakligt än vad som hittills gjorts. En fördjupande analys av talmagin lämpar sig kanske bäst för en uppsats på högre akademisk nivå, då materialet (och teoribildningarna) är mycket omfattande.

Referenslista

Bæksted, Anders: *Nordiska gudar och hjältar*, Oslo, 1996

Bonniers konversationslexikon - Band XI, Stockholm, 1949

Collinder, Björn: *Den poetiska Eddan*, Uddevåla, 1964

Den svenska litteraturen 1 - 800-1718 - Från forntid till frihetstid, Stockholm, 1987

Epoker och Diktare - Allmän och svensk litteraturhistoria 1, s. 217-235, Uppsala, 1982

Hagerman, Maja: *Spåren av kungens män - Om när Sverige blev ett kristet rike i skiftet mellan vikingatid och medeltid*, s. 41-53, Stockholm, 1996

Nordisk familjebok - Konversationslexikon och realencyklopedi Band 23, Stockholm 1916

Ohlmark, Åke: *Eddans gudasånger*, Uppsala, 1948

Ström, Folke: *Nordisk hedendom - Tro och sed i förkristen tid*, Arlöv, 1985